

ŠE ENO GNEZDENJE NAVADNEGA KUPČARJA *Oenanthe oenanthe* NA NIZKI NADMORSKI VIŠINI V SLOVENIJI

Another lowland breeding site of the Northern Wheatear *Oenanthe oenanthe* in Slovenia

BOŠTJAN SURINA

Župančičeva 22, SI-6250 Ilirska Bistrica, e-mail: bostjan@zrc-sazu.si

1. Uvod

V Sloveniji velja navadni kupčar *Oenanthe oenanthe* za redkega gnezdilca (GEISTER 1995). Tako na selitvi kot tudi v gnezditvenem času se zadržuje v odprtih habitatih od obmorskih goljav do montanskih, subalpskih in alpskih travnišč in kamnišč oziroma gručnatih predelov. V švicarskih Alpah gnezdi do višine 2.500 m (CLEMENT 1988). GLUTZ VON BLOTZHEIM & BAUER (1988) ugotavljata, da kupčar potrebuje odprte in pregledne predele, kjer je ruša nizka (npr. pašnik), ali predele s skopo razvito vegetacijo. Pomembna so dvignjena mesta (skale, posamezni grmi), s katerih kupčar preži za plenom, počiva in poje. Znani so tudi habitat antropogenega izvora, npr. vojaški poligoni, gradbišča, železniški in rečni nasipi (ibid.). Čeprav v Sloveniji izbira ptica gnezdilni habitat navadno nad drevesno mejo, jo v gnezditvenem obdobju lahko opazujemo tudi v nižjih predelih. Splošno oznako o razširjenosti in taksonomiji navadnega kupčarja kot tudi o problematiki izbire gnezdilnega habitata sta podala GREGORI IN ŠERE (1999), ko sta pri Velenju na okoli 400 m potrdila najnižjo gnezditveno lokacijo te ptice v Sloveniji. Omenjata še drugo "nižinsko" gnezdenje pri Baču nad Ilirsko Bistrico (540 m). V prispevku podajam nove podatke o izbiri gnezdilnega habitata navadnega kupčarja na osnovi novih gnezditven na nizki nadmorski višini.

2. Opis območja in metoda

Gnezditvena lokacija kupčarja je blizu Jelšan pri Ilirski Bistrici (14°27'61"E, 45°48'22"N, UTM VL43) na nadmorski višini 460 m, na JZ delu Slovenije oziroma v SV delu Istre, od državne meje s Hrvaško pa jo loči le pot, ki od mejnega prehoda Jelšane vodi mimo komunalnega smetišča dalje proti Šapjanam na Hrvaškem. Območje leži v submediteranskem fitogeografskem območju (WRABER 1969) oziroma vipavsko-kraškem distriktu (ZUPANČIČ *et al.* 1987). Gre za kraško travnišče z

Slika 1: Gnezdilni habitat navadnega kupčarja *Oenanthe oenanthe* pri Jelšanah

Figure 1: Breeding habitat of the Northern Wheatear *Oenanthe oenanthe* near Jelšane

nizkim šašem in skalnim glavincem *Carici humilis-Centaureetum rupestris*, okolico pa porašča gozd jesenske vilovine in črnega gabra *Seslerio autumnalis-Ostryetum*. Širše območje so v preteklosti pokrivala košenice. Območje JZ od mejnega prehoda, ki zajema tudi gnezditveno prebivališče kupčarja, je bilo leta 1940 popolnoma očiščeno kraškega grmovja zaradi varnostnih ukrepov v zvezi z govorniškim nastopom diktatorja B. Mussolinija. Del gnezditvenega prebivališča je bil spremenjen v pašnik, ki je tu in tam do živega popašen, del pa v košenico (skupaj 2,2 ha). Znotraj pašnika uspeva nekaj objedenih grmov rešeljik *Prunus mahaleb* ter malega jesena *Fraxinus ornus*, travniško površino pa prekinjajo manjša okna ogolelih kamnišč. Manjši SV predel pašnika naredko poraščajo posamezna drevesa črnega bora *Pinus nigra*, ki ne presegajo 5 m višine in katerih veje so odstranjene do višine 2 m. Pašnik obdaja žičnata ograja, pritrjena na lesene kole. Na JZ delu meji pašnik neposredno na

komunalno odlagališče odpadkov, vse skupaj na vodozbirnem območju, seveda.

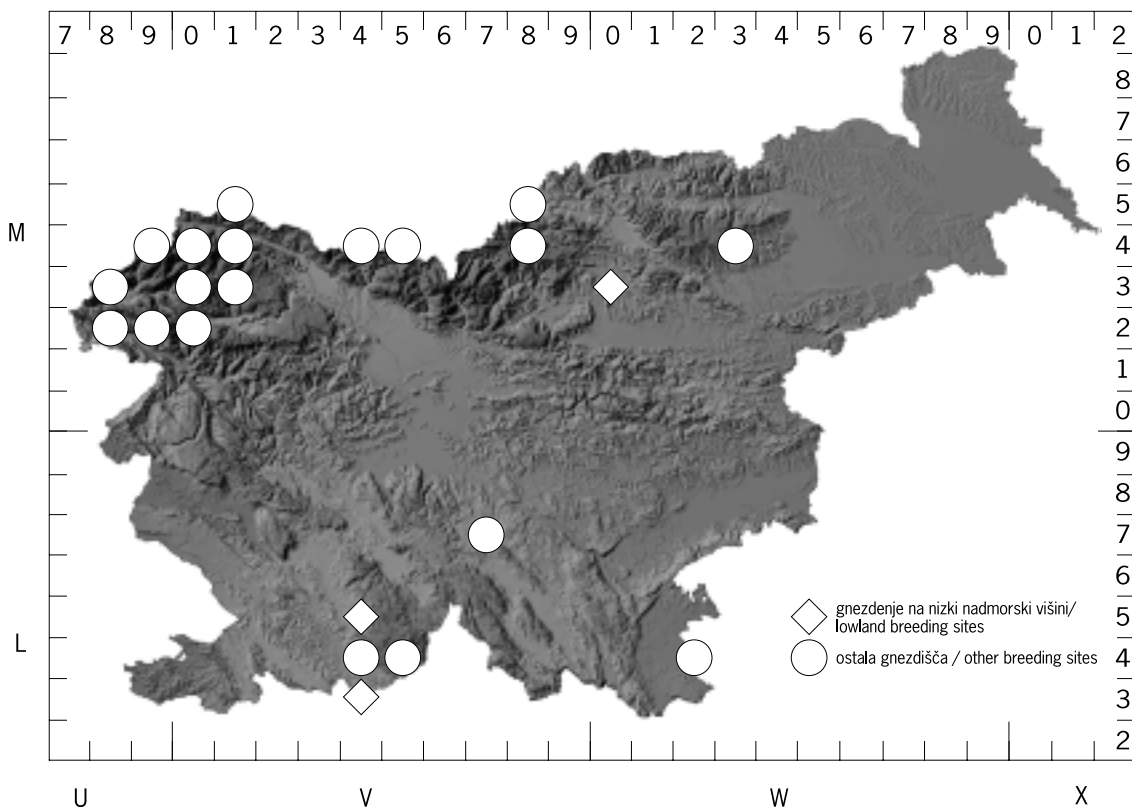
Med 5.4.1996 in 10.6.1999 sem območje v vseh letnih časih obiskal 56-krat, pogosteje v pomladanskem času. Pri opazovanjih sem uporabljal predvsem daljnogled povečave 7×50.

3. Rezultati in diskusija

Dne 5.4.1996 mi je na pašniku med repaljščicami *Saxicola rubetra* pozornost vzbudila nekoliko večja ptica, ki je čepela na lesenem kolu ograje in sem lahko brez težav ugotovil, da gre za samca navadnega kupčarja *Oenanthe oenanthe*. Na podlagi datuma opazovanja sem ga imel za selilca. Na istem pašniku sem našel še dva samca in dve samici te vrste, tretji samec pa se je zadrževal na smetišču. Število in spolna sestava se v naslednjih nekaj dneh nista spreminjala, pri čemer je samec še vedno vztrajal na smetišču. V tem letu se na lokacijo nisem več vračal.

Naslednjega leta, 14.4.1997, sem se vrnil na isto lokacijo. Tokrat je bilo moč opazovati 5 osebkov navadnega kupčarja, in sicer dva samca in tri samice, le da so jim to pot družbo namesto repaljščic delali belovrati muharji *Ficedula albicollis*. Isti dan sem kupčarje namreč opazoval tudi v dolini Reke, kjer so v tem času običajni selilci (SURINA 1999). Dne 16.4. sem na istem mestu opazoval le še tri osebkke, pri čemer mi je pozornost pritegnilo vedenje samca z naglimi vertikalnimi vzletmi ter frfotajočim spuščanjem. Ponovno sem se vrnil 20.4.; na lesenem drogu žičnate ograje je čepel le še en samec in vztrajno prepeval. Dne 2.5. sem v neposredni bližini mesta, kjer je samec pel, v votlinici v skalni špranji, ob popolnoma ogolelem malem jesenu, brez težav našel gnezdo s 5 jajci. Že 5.5. pa je bilo moč opazovati par, ki je mladičem prinašal hrano.

V letu 1998 sem lokacijo prvič preveril 17.4.; opazil sem eno samico in tri samce, od tega enega spet na smetišču. V vedenju ptic ni bilo opaziti nič

Slika 2: Gnezditvena razširjenost navadnega kupčarja *Oenanthe oenanthe* v Sloveniji (povzeto in prirejeno po GEISTER 1995, GREGORI & ŠERE 1999).

Figure 2: Breeding distribution of the Northern Wheatear *Oenanthe oenanthe* in Slovenia (derived from GEISTER 1995, GREGORI & ŠERE 1999).

nenavadnega. Dne 10.5. mi je pozornost vzbudil samec, ki je spet vneto prepeval na lesenem kolu ograje. Ravno ko sem se ga naveličal opazovati, sem na samem robu pašnika zagledal še samico, ki se zanj očitno ni zanimala. V naslednjem trenutku je drugi samec s hrano v kljunu odletel med manjše skale, kjer sem ponovno našel gnezdo s šestimi mladiči, in sicer v tleh pod manjšim skalnatim spodmolom. Medtem pa je prvi samec kakšnih 200 metrov proč še vedno vneto prepeval. 12.5. zjutraj sem med opazovanjem para, ki je hranil svoje mladiče, opazil še eno samico s hrano v kljunu. Šele popoldne mi je, kakšnih 300 m stran od prvega, z daljnogledom uspelo približno najti tudi drugo gnezdo, na košenici, dobro skrito med skalami. V njem je bilo šest mladičev.

Leto kasneje, 19.4.1999, sem na lokaciji opazoval enega samca in dve samici. Število in spolna sestava ptic sta ostala nespremenjena še 5.5. in 13.5., kasneje pa jih na obravnavani lokaciji nisem več opazoval. V letu 2000 obravnavane lokacije nisem obiskal. Vprašanje o gnezdenju kupčarjev na obravnavani lokaciji pred letom 1997 ostaja odprto. Dopolnjeno gnezditveno razširjenost navadnega kupčarja prikazuje slika 2.

Zabeležiti je vredno še nekaj drugih vrst ptic, opaženih v okolici kupčarjevega gnezditvenega habitata: rjava cipa *Anthus campestris*, podhujka *Caprimulgus europaeus*, smrdokavra *Upupa epops*, prosnik *Saxicola torquata*, rjavi srakoper *Lanius collurio*, slegur *Monticola saxatilis*. Območje je pravi "strnadorado", kjer je moč opazovati ali poslušati rumenega *Emberiza citrinella*, plotnega *E. cirrus*, skalnega *E. cia*, vrtnega *E. hortulana* in velikega strnada *Miliaria calandra*.

Opazovanja po Sloveniji kažejo, da kupčar tako na selitvi kot tudi v gnezditvenem času po pravilu izbira zelo odprte habitate: v visokogorju (travišča in kamnišča pod ali nad drevesno mejo GEISTER 1995, KOŠIR 1996), na nižjih nadmorskih višinah (400 m: okolica Velenja, 540 m: Bač nad Ilirsko Bistrico, 800–1.000 m: Gure nad dolino Reke, 460 m: Jelšane pri Ilirski Bistrici) (ČELIK 1993, GREGORI & ŠERE 1999, POLAK 1991, GREGORI 1995, KOŠIR 1997, SENEGAČNIK 1997, SURINA 1999). Gnezditveni habitat kupčarja na visokem in nizkem krasu pri vseh primerih (Bač nad Ilirsko Bistrico, Gure, Jelšane pri Ilirski Bistrici) je travišče in kamnišče združbe nizkega šaša in skalnega glavinca *Carici humilis-Centaureetum rupestris* s.l., pri čemer je bistveno, da se fizionomsko ne razlikujejo dosti od travišč nad gozdno mejo. Več pozornosti bi morali posvetiti zlasti opazovanjem kupčarjev na nižjih nadmorskih višinah pozno spomladi, ko so osebkii lahko le selivci, čeprav so gnezditveno razporejeni

(GEISTER 1995). Ravno opazovanjem poznih osebkov kupčarjev smo do sedaj posvečali premalo pozornosti, saj smo verjetno marsikatero gnezditvev kratko malo spregledali. Kot kaže, je bistven dejavnik, ki omejuje gnezdenje kupčarja, ravno izbira ustreznega gnezditvenega habitata, kjer gre po pravilu za odprte habitate različnih tipov. Nadmorska višina očitno nima tako odločilne vloge. Iz preteklosti ni znanih gnezdišč na nižjih nadmorskih višinah. Gnezdenje kupčarja pri Jelšanah je tretje te vrste v Sloveniji.

Povzetek

V bližini Jelšan pri Ilirski Bistrici (JZ Slovenija) sem v letih 1997 in 1998 na nadmorski višini 450 m zabeležil gnezdenje navadnega kupčarja *Oenanthe oenanthe*. Gnezditveni habitat se razprostira na suhem kraškem travišču združbe *Carici humilis-Centaureetum rupestris*, ki je tu in tam spremenjeno v pašnik z do živega popašeno vegetacijo. Pašnik in košenico prekinjajo manjše površine kamnišč, zelo na redko pa sta porasla s prav tako objedeno grmiščno vegetacijo. V letu 1997 je gnezdil en par, v letu 1998 pa dva. Vsa gnezda so bila na tleh, in sicer v globelici na dnu špranje v skali (dve gnezdi) in pod manjšim skalnim spodmolom (eno gnezdo). Navadni kupčarji so se v gnezditvenem času zadrževali v obravnavanem habitatu in na bližnjem smetišču tudi v letih 1996 in 1999, vendar gnezditve ni bila ugotovljena. V Sloveniji gnezdišča navadnega kupčarja na nizkih nadmorskih višinah do nedavnega niso bila znana. Gnezdišče navadnih kupčarjev v Jelšanah je tretje novo gnezditveno prebivališče te vrste v Sloveniji.

Summary

In 1997 and 1998, breeding of the Northern Wheatear *Oenanthe oenanthe* was recorded in the vicinity of Jelšane near Ilirska Bistrica (SW Slovenia) at an altitude of 450 m. The breeding habitat is situated in a dry Karst grassy patch with *Carici humilis-Centaureetum rupestris* association, which has been here and there transformed into a pasture with virtually totally grazed up vegetation. The pasture and the hay meadow are interrupted by small rocky surfaces and are sparsely overgrown with equally grazed up scrub vegetation. In 1997, one pair was breeding there, in 1998 a pair more. All nests were built on the ground, i.e. in a cup at the bottom of a rock crevice (two nests) and under a small rock shelter (one nest). Northern Wheatears were seen in the dealt with habitat during the breeding season in 1996 and 1999 as well, but no breeding was confirmed in those years.

In Slovenia, the Northern Wheatear's lowland nest-sites have not been known until recently, and the one at Jelšane is only the third of this kind in Slovenia.

Literatura

- CLEMENT, P. (1988): Wheatear *Oenanthe oenanthe*. V: HAGEMEIJER E.J.M. & M.J. BLAIR (eds.) The EBCC Atlas of European Breeding Birds: Their Distribution and Abundance. T & AD Poyser, London.
- ČELIK, T. (1993): Navadni kupčar *Oenanthe oenanthe*. *Acrocephalus* (14) 60: 170.
- GEISTER, I. (1995): Ornitološki atlas Slovenije. DZS, Ljubljana.
- GLUTZ VON BLOTZHEIM, U.N. & K.M. BAUER (1988): Handbuch der Vogel Mitteleuropas. Band 11/I (2. Teil), AULA-Verlag, Wiesbaden.
- GREGORI, J. (1995): Naravovarstveno vrednotenje ptičev Banjščic. *Acrocephalus* 16 (71): 101-107.
- GREGORI, J. & D. ŠERE (1999): Novo gnezditveno prebivališče navadnega kupčarja *Oenanthe oenanthe* v Sloveniji. *Acrocephalus* 22 (93): 39-44.
- KOŠIR, M. (1996): Navadni kupčar *Oenanthe oenanthe*. *Acrocephalus* 18 (75-76): -86.
- KOŠIR, M. (1997): Zanimivosti od koderkoli: Sava pri Ljubljani. *Acrocephalus* 18 (83): 121-124.
- POLAK, S. (1991): Rjava cipa *Anthus campestris* gnezdi tudi na Notranjskem. *Acrocephalus* 12 (49): 137-138.
- SENEGAČNIK, K. (1997): Zanimivosti od koderkoli: Farma Gmajnice. *Acrocephalus* 18 (84): 161-162.
- SURINA, B. (1999): Ornitofavna zgornjega dela doline Reke in bližnje okolice. *Annales, Series historia naturalis* 17 (2): 303-314.
- WRABER, M. (1969): Pflanzengeographische Stellung und Gliederung Sloweniens. *Vegetatio* 17 (1-6): 176-199.
- ZUPANČIČ, M., L. MARINČEK, A. SELIŠKAR & I. PUNCER (1987): Considerations on the phytogeographic division of Slovenia. *Biogeographia* 8: 89-98.

Prispelo / Arrived: 9.1.2001

Sprejeto / Accepted: 15.6.2001